

MAKTAB O'QUVCHILARINI INKLYUZIV O'QITISHNING TASHKILIY PEDAGOGIK SHARTLARI

*Nosirov Po'lat Rahimovich- Osiyo Xalqaro
Universiteti Pedagogika fakulteti 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida inkluziv ta'limni samarali joriy etishda o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, pedagogik kompetensiyasi va ta'lim jarayonini tashkil etishning tashkiliy-pedagogik shartlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Inkluziv ta'limning mohiyati, uni amalga oshirishda uchraydigan muammolar hamda maktab o'qituvchilarini inklyuziv muhitda ishlashga tayyorlash yo'llari yoritiladi. Shuningdek, inklyuziv ta'limni tashkil etishda samarali pedagogik shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, maktab o'qituvchisi, pedagogik shartlar, maxsus ehtiyojli bolalar, ta'lim muhiti, kasbiy kompetensiya.

Annotation: This article analyzes the organizational and pedagogical conditions for training school teachers to effectively implement inclusive education. The essence of inclusive education, challenges in its implementation, and ways to prepare teachers for working in inclusive environments are discussed. Special attention is paid to professional competence, adapted learning environments, and collaborative pedagogical support. Practical recommendations are provided to improve the quality and effectiveness of inclusive education in general secondary schools.

Keywords: inclusive education, school teachers, pedagogical conditions, special needs children, educational environment, professional competence.

Kirish: Zamonaviy ta'lim tizimi insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillariga asoslangan holda rivojlanmoqda. Bugungi kunda dunyo miqyosida ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri inklyuziv ta'limni rivojlantirish hisoblanadi. Inkluziv ta'lim barcha bolalarning, shu jumladan jismoniy, aqliy, sensor yoki psixologik rivojlanishida cheklovlari bo'lgan bolalarning ham sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat siyosatida alohida ehtiyojli bolalarning umumta'lim maktablarida tahsil olishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish ustuvor vazifa etib belgilangan. Shu jarayonda maktab o'qituvchilari inklyuziv ta'limning asosiy subyekti sifatida maydonga chiqadi. Chunki aynan o'qituvchi inklyuziv ta'lim g'oyasini amaliyotga tatbiq etuvchi asosiy shaxsdir. So'nggi yillarda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan. Shu jarayonda inklyuziv ta'lim

alohida ahamiyat kasb etib, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida muayyan cheklovlarga ega bo'lgan bolalarni umumta'lim muassasalarida sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'qitishni nazarda tutadi. Inkluziv ta'limning muvaffaqiyatli tashkil etilishi avvalo, maktab o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi va pedagogik faoliyatni to'g'ri tashkil etish bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki inklyuziv muhitda har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga oluvchi, qo'llab-quvvatlovchi va yo'naltiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi lozim. **Inkluziv ta'lim** – bu ta'lim jarayonida barcha bolalarning, shu jumladan, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilarning ham umumta'lim muassasalarida teng asosda bilim olishlarini ta'minlashga qaratilgan tizimdir. Ushbu ta'lim shakli bolalarni ajratmasdan, ularning ijtimoiylashuvini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu sababli maktab o'qituvchilarini inklyuziv o'qitishga tayyorlash, ularning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun zarur tashkiliy-pedagogik shartlarni yaratish muhim ilmiy-pedagogik muammo sifatida qaralmoqda.

1. Inkluziv ta'limning nazariy asoslari va mohiyati. Inkluziv ta'lim tushunchasi ilk bor XX asr oxirlarida Yevropa va Amerika davlatlarida paydo bo'lib, "hamma uchun ta'lim" tamoyiliga asoslanadi. UNESCO ta'rifiga ko'ra, inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarni, ularning jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki madaniy xususiyatlaridan qat'i nazar, bir xil ta'lim muhitida o'qitish tizimidir.

Inkluziv ta'limning asosiy tamoyillari:

tenglik va adolat; individual yondashuv;
ta'lim muhitining moslashuvchanligi;
hamkorlik va jamoaviylik;
ijtimoiy integratsiya.

Ushbu tamoyillarni amalga oshirishda o'qituvchi yetakchi rol o'ynaydi. Shuning uchun ham o'qituvchi inklyuziv ta'limning mohiyatini chuqur anglagan, pedagogik va psixologik jihatdan tayyor bo'lishi zarur.

2. Inkluziv ta'lim sharoitida maktab o'qituvchisining kasbiy roli. An'anaviy ta'limda o'qituvchi asosan bilim beruvchi sifatida faoliyat yuritgan bo'lsa, inklyuziv ta'lim sharoitida uning vazifalari sezilarli darajada kengayadi.

O'qituvchi:

pedagog,
tarbiyachi,
psixolog,
maslahatchi,
muvofiqlashtiruvchi,
motivator rollarini bajaradi.

Inkluziv sinfda o'qituvchi har bir bolaning imkoniyatini aniqlashi, individual yondashuvni amalga oshirishi, moslashtirilgan metodlardan foydalanishi va o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashi zarur.

3. Maktab o'qituvchilarini inklyuziv ta'limga tayyorlash muammolari.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni joriy etishda qator muammolar mavjud:

- o'qituvchilarning maxsus pedagogik bilimlarining yetishmasligi;
- metodik qo'llanmalar kamligi;
- sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi;
- moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi;
- ota-onalar bilan hamkorlikning sustligi;
- psixologik tayyorgarlikning pastligi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning asosiy sharti hisoblanadi.

4. Inkluziv o'qitishning tashkiliy-pedagogik shartlari.

Maktab o'qituvchilarining inklyuziv ta'limda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun quyidagi tashkiliy-pedagogik shartlar zarur:

4.1. Normativ-huquqiy ta'minot: Inkluziv ta'limni tashkil etishga doir qonunlar, nizomlar va yo'riqnomalar o'qituvchilar uchun aniq va tushunarli bo'lishi zarur.

4.2. Kasbiy malaka oshirish tizimi: O'qituvchilar uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha doimiy malaka oshirish kurslari, treninglar va seminarlar tashkil etilishi lozim.

4.3. Moslashtirilgan ta'lim muhiti: Sinf xonalari, darsliklar, texnik vositalar, baholash tizimi maxsus ehtiyojli bolalar imkoniyatlariga moslashtirilishi zarur.

4.4. Psixologik-pedagogik xizmat: Maktabda psixolog, defektolog, logoped, ijtimoiy pedagoglarning jamoaviy faoliyati yo'lga qo'yilishi muhim.

4.5. Hamkorlik va integratsiya: O'qituvchi, ota-ona, mutaxassislar va maktab rahbariyati o'rtasidagi uzviy hamkorlik inklyuziv ta'limning muhim sharti hisoblanadi.

5. Xorijiy tajriba va uning ahamiyati.

Finlyandiya, Kanada, Germaniya, Yaponiya kabi davlatlarda inklyuziv ta'lim muvaffaqiyatli joriy etilgan.

Ushbu davlatlarda:

- o'qituvchilar maxsus tayyorlanadi;
- sinflar kichik bo'ladi;
- har bir o'quvchi uchun individual reja tuziladi;
- psixologik xizmat kuchli yo'lga qo'yilgan.

Bu tajribalar O'zbekiston ta'lim tizimida ham tatbiq etilishi mumkin.

Inkluziv ta'limning asosiy pedagogik ahamiyati quyidagilardan iborat:

- har bir bolaning shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantirish;

jamiyatda bag'rikenglik va insonparvarlikni shakllantirish;
bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash;
diskriminatsiya va kamsitish holatlarining oldini olish.

Maktab o'qituvchilarini inkluziv ta'limga tayyorlash zarurati Inklyuziv ta'lim sharoitida o'qituvchining roli sezilarli darajada kengayadi. U nafaqat dars o'tuvchi, balki: pedagog-murabbiy; psixologik qo'llab-quvvatlovchi; ta'lim jarayonini muvofiqlashtiruvchi shaxs sifatida ham faoliyat yuritadi.

O'qituvchilarda quyidagi kasbiy kompetensiyalar shakllangan bo'lishi zarur: maxsus pedagogika va psixologiya asoslarini bilish;

individual ta'lim dasturlarini tuzish va amalga oshirish;
differensial va moslashtirilgan ta'lim metodlaridan foydalanish;
ota-onalar va mutaxassislar bilan samarali hamkorlik qilish.

Inkluziv o'qitishning tashkiliy-pedagogik shartlari Maktab o'qituvchilarini inklyuziv ta'limga tayyorlash jarayonida quyidagi tashkiliy-pedagogik shartlar muhim hisoblanadi:

1. Normativ-huquqiy asoslarning mavjudligi Inkluziv ta'limni tartibga soluvchi qonunlar, qarorlar va me'yoriy hujjatlar o'qituvchilar faoliyatiga aniq yo'naltiruvchi bo'lishi zarur.

2. O'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish Inkluziv ta'lim bo'yicha maxsus kurslar, seminarlar va treninglar o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish: Sinf xonalari, texnik vositalar, didaktik materiallar maxsus ehtiyojli bolalar imkoniyatlariga moslashtirilishi lozim.

4. Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash Maktablarda psixolog, defektolog va ijtimoiy pedagoglar faoliyatining samarali tashkil etilishi o'qituvchilarga yordam beradi.

Hamkorlikka asoslangan yondashuv O'qituvchi, ota-ona va mutaxassislar o'rtasidagi uzviy hamkorlik inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, maktab o'qituvchilarini inklyuziv o'qitishga tayyorlash va zarur tashkiliy-pedagogik shartlarni yaratish bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Inkluziv ta'lim samaradorligi o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi, moslashtirilgan ta'lim muhiti va jamoaviy hamkorlikka bog'liq.

Takliflar: o'qituvchilar uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha majburiy malaka oshirish kurslarini joriy etish; umumta'lim maktablarini maxsus pedagogik resurslar bilan ta'minlash; inklyuziv ta'lim bo'yicha metodik qo'llanmalar yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Inclusion. Paris, 2017.
2. Florian L. Inclusive Pedagogy. Oxford University Press, 2019.

3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining inklyuziv ta'limga oid qarorlari.
4. Shaymardanova N. Inklyuziv ta'lim asoslari. – Toshkent, 2021.
5. Karimova G. Maxsus pedagogika. – Toshkent, 2020.
6. Abdullayeva D. Pedagogik kompetensiya nazariyasi. – Toshkent, 2019.
7. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion. CSIE, 2018.
8. Xolmatova S. Inkluziv ta'limda o'qituvchi faoliyati. – Toshkent, 2022.
9. Shaymardanova N. Inklyuziv ta'limni tashkil etish asoslari. Toshkent, 2023.